

A DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Fekete Judit

POLITIKA – KRÍZISKEZELÉS – VÁLLALKOZÁS **A központi-gazdaságirányítás válságkezelői** **magatartása** **(1978-1987)**

Debreceni Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Doktori Iskola
Debrecen, 2003.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJA

Az értekezés témája általános meghatározásban a gazdaság és a politika kapcsolata, a központi kormányzás, a gazdasági válságkezelés, a döntési és érdekegyeztetési mechanizmus, a hatalomgyakorlás.

A témameghatározás konkrétan a magyar központi-gazdaságirányítás (KG) kríziskezelési készségének és képességének korrajza, válságkezelésének szisztémája 1978-1987 között.

A kutatás általános értelemben arra keresi a választ, hogy miért folytatódna a krízisek a kríziskezelő központi beavatkozások után is.

Konkrétan pedig azt kérdezi, hogy mi történik a gazdaságirányítási rendszeren belül, miközben a gazdaság és társadalom oldaláról konfliktusok és krízisek közvetítésével megfogalmazódó követelések és tennivalók átváltoznak döntésekké és központi beavatkozásokká? Továbbá, hogy a hivatalos kivezető intézkedések milyen hatásfokkal működnek a gyakorlatban, és miért?

A KUTATÁS FONTOSSÁGA, IDŐSZERŰSÉGE

A magyar gazdaságban a hetvenes évek végi sorozatos krízishelyzetek ismétlődő beavatkozásokat váltottak ki a nyolcvanas években az akkori központi-gazdaságirányítás részéről.

A kilencvenes években jelentkező, részben örökölt, részben új gazdasági problémákat egymást követő kríziskezelési kísérletekkel igyekeztek kezelni az újabb és újabb kormányok.

A mindenkori gazdaságirányítók bizakodtak intézkedéseik hatékonyságában, hittek a megújulásban.

Ennek ellenére mindmáig súlyos gazdasági gondokkal, alapvető strukturális és intézményrendszerbeli problémákkal terhes a magyar gazdaság és társadalom. Fontos tehát az okok föltárása. Köztük a

kríziskezelések alacsony hatékonyságának, a kezeletlenség hátterének a tisztázása is.

Az új környezeti kihívásoknak megfelelő gazdaságpolitika, a válságból való kilábalás megoldása és az ezt szolgáló állami szerep és funkció megtalálása élő gazdasági-társadalmi-politikai probléma és széleskörűen vitatott kérdés szerte a világon.

A „HOGYAN” kérdése és a „MÁSKÉNT”, mint eddig igénye – különösen a nagy társadalmi változások idején – gyakran társul a „múltat végképp eltöröljük”, illetve a „gyökeresen szakítunk a múlttal” illúziójával.

Bárcsak tényleg a múltba utalhatnánk az utólagos és megkésett kormányzati reakciókat, a problémák felszínét érintő kríziskezeléseket, a „húzd meg, ereszd meg” taktikát, a puccsszerű döntéseket, vagy a bürokratikus, adminisztratív szabályozás fétiseit stb.! Ezek olyan jellemzők, genetikai kódok, amelyek túléltek a rendszerváltást, és ha másként és más formában is, mint a kádári érában, mind a mai napig nagyon is jelenlevők Magyarországon és feltehetően más poszt-szocialista rendszerekben is.

A gazdasági rendszereknek (csakúgy, mint a fizikában az anyagnak) van emlékezete: a „régii” rendszer romjain létrejövő „új” rendszer nem független a múltjától. Öröklött gondolati sémák bukkannak fel a gyakorlati gazdasági döntésekben, az intézmények működésében.

A későkádári hatalom bizonyos reakciói, módszerei, vagy a gazdaságban az állami bürokrácia jelenléte, a vállalkozásbarát politika mibenléte stb. a kapitalizálódó magyar gazdasági valóságban is visszaköszönnek. Csakúgy, mint azok a kulturális gyökerek, szocializációs hagyományok, genetikai örökségek, amelyeket a társadalom tagjai akarva-akaratlanul is hordoznak. Jelezve, hogy bizonyos területeken mélyebben gyökerező, általánosabb érvényű és nagyobb ívű gazdasági-társadalmi-politikai

problémáról van szó, mint ami automatikusan megoldódott volna a rendszerváltással.

A nyolcvanas évek gazdasági és politikai válságának a feltárására, a kormányzati válságkezelés, a döntési mechanizmus és az érdekviszonyok feltérképezésére irányuló kutatás ezért legalább olyan fontos egy lezárult korszak fejleményeinek tudományos tisztázásához, mint amennyire nagy jelentőségű a jelen problémáinak megértéséhez és megfelelő megoldásához, a sikeres gazdaságpolitika és a hatékony kormányzás megtalálásához.

A rendszerváltozás jelenségei, az átalakulás dilemmái, a piacgazdaság pályafüggése aligha érthetők meg az előzmények alapos vizsgálata nélkül, és aligha kezelhetők sikeresen a belőlük adódó tapasztalatok figyelembevétele és tanulságok levonása nélkül.

A KUTATÁS SZEMLÉLETMÓDJA, HIPOTÉZISEI, MÓDSZEREI, FORRÁSANYAGA

A kutatás problémakezelésének logikai láncá voltaképpen egy filozofikus, szinte bölcséleti jellegű általános kérdés lefordítása szaktudományos, konkrét, egzakt kérdésekre. Problémaértelmezése és feladat kijelölése az alábbi:

- Eredeti alapkérdés: „Hogyan kell berendezni az államot ahhoz, hogy biztosítani tudja polgárainak az ember számára elérhető legnemesebb, legjobb élet külső feltételeit, s ösztönözzön, rá is vezessen erre a legjobb, legnemesebb életre?” (Arisztotelész)
- Ennek a megválaszolása a politika és a gazdaság viszonyát érintő probléma.
- Ez a viszony jól tettenérhető egy gazdasági válságszituációban mutatott kormányzati magatartás mentén.

- Ez az „akció-reakció” megbízhatóan feltárható egy konkrét krízishelyzet konkrét fejleményeinek nyomonkövetésével, tekintve, hogy egy konkrét válsághelyzetben tanúsított konkrét irányítói magatartás rendszerhű.
- Egy válsághelyzetben a kormányzat reakciója lényegében három fázisra bontható: krízisészlelés, kríziskezelés és ennek eredménye. Az első lépcsőben a kríziskezelés szükségességének központi felismerése zajlik. A másodikban a beavatkozás konkrét irányának és hogyanjának a meghatározása. A harmadikban pedig a kríziskezelési kísérlet gyakorlati tapasztalatainak a levonása, az eredmény értékelése történik.
- Ez a központi beavatkozás leírható egy háromlépcsős döntési folyamat mentén: döntéselőkészítés, döntésvégrehajtás és a döntés eredménye.

A döntési folyamat különböző konkrét állomásai során fölmerülő egzakt kérdések megválaszolása döntően empirikus, többéves, saját vizsgálatokra alapozódott.

Az empirikus vizsgálat terepe egy konkrét kríziskezelés részletes és folyamatkövető megfigyelése volt. Egy olyan eset leírásáé, amely jól tükrözte a tárgyalt időszak (a nyolcvanas évek) válsághelyzetét, amelyben a központi beavatkozás egy akut feszültségcúc kezelésére irányult, és amely lényegbevágó, alapvető gazdasági, társadalmi kérdéseket érintett. Ilyen „stratégiai információhordozó” volt a kisvállalkozás jelenségek. A kisvállalkozást akkoriban a korszak krízishelyzetére adott újszerű gazdaságirányítási válaszadás mintapéldájaként tartották számon. A piac felé nyitás első központi kormányzati lépéseinek egyikeként tekintettek rá.

Az empirikus vizsgálat nem egy kiragadott statikus állapotra irányult, hanem magára a folyamatra, az időbeli fejlemények és változások nyomon követésére. Ezzel folyamatában, mozgásában, dinamikájában, kölcsönkapcsolataiban, összefüggéseiben regisztrálhatta a kríziskezelés szisztémáját, és ily módon írhatta le az eseménytörténetet 1978-tól 1987-

ig, mintegy igazolva azt az aforizmát, miszerint „Nem a kutató hajszolja az igazságot, hanem az igazság űzi a kutatót.”

A vizsgálat a résztvevő megfigyelés, a folyamatkövetés, az (gazdaságpolitikusok, a főhatósági apparátus, és a vállalkozók körében készült) interjúk és kérdőíves felvétel, a statisztikai feldolgozás, a sajtófigyelés, a dokumentum-feldolgozás, a tartalomelemzés, a témavizsgálat, az összehasonlító vizsgálat és az esettanulmány kutatási módszerét alkalmazta. A munkához gazdag forrásanyaggal szolgáltak a központi irattermelő szervek 1980-'87 közötti válogatott gazdaságpolitikai iratai is.

A vizsgálat feltételezte, hogy egy konkrét válságszituációban tanúsított konkrét irányítási magatartás rendszerhű, azaz a rendszer alapvető, lényegi és általános tulajdonságainak a következménye. Ezért úgy vélte, hogy a konkrét kríziskezelés gyakorlata túlmutat önmagán: magáról a politikai rendszerről, annak működési logikájáról és mechanizmusáról is árulkodik. Továbbá, a kutatás abból indult ki, hogy a hatalmi viszonyokat és érdekmozgásokat valójában éles helyzetekben, konfliktus-szituációkban lehet valóságúen föltérképezni; tekintve, hogy a különböző hatalmi- és érdekcsoportok leginkább konfliktus- és válsághelyzetben mutogatják „oroszlánkörmeiket”. Valamint valószínűsítette, hogy a hatalmi viszonyok tényleges vizsgálatát nem vélemény szintű információk alapján, hanem bizonyos helyzetekben tanúsított viselkedések, magatartások megfigyelésével és elemzésével lehet valóságúen elvégezni.

Mindezek mellett a nyert empirikus tapasztalatokat kiegészítette a kríziskezelés hazai szakirodalmának 1987-ig született teoretikus eredményeinek összegzése, értékelése, továbbá az empirikus és teoretikus közös tapasztalatok áttekintése és rendszerbe foglalása is. Ezek alapján születtek meg a válaszok a feltett kérdésekre.

A kutatás egésze – a vizsgált jelenségkör összetettsége miatt – a különböző szintű és mélységű tapasztalatok gyűjtése, értelmezése,

összerendezés, elemzése és értékelése során a közgazdasági, gazdaságtörténeti, szociológiai, politológiai és jogi szemléletmód és szempontrendszer bizonyos ötvözését követte. Arra törekedett, hogy komplex megközelítési módokkal közeledjen a komplex problematikához. Ezáltal – a valóságűség érdekében – a lehetőségekhez mérten a vizsgálati módszer maga alkalmazkodjon a valósághoz, és ne a valóságot gyömöszölje életidegen módszertani keretek közé.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Az első fázis: krízisészlelés

A KG eredendően totális beavatkozási szándékkal lép föl a gazdasági élet alakításában. Részéről az egyes gazdasági jelenségek észlelése és értékelése elsősorban politikai szempontú és megközelítésű. Ennek következtében egyes gazdasági kérdések iránt hiperérzékenységet, mások iránt hiperérzékletlenséget mutat.

A KG előtt a gazdasági kihívások politikai kihívásokként értelmeződnek; így azokra politikai jellegű válaszokat ad. Következményként átpolitizált gazdasági szféra és ökonomizálódott politikai szféra jön létre.

Az (ökonomizálódott) politikai vezetés erősen status quo orientált. Ebből következően a létező gazdaságirányítási rendszer is erősen politikai-stabilitás orientált. A politikai stabilitás azonban a KG és a főhatóságok részéről rendkívül szélesen és szélsőségesen értelmeződik: egyrészt mindennel és mindenkivel szemben megfogalmazódik, másrészt számukra alapvető (mindent és mindenkit átitató) értéket képvisel. Ennek következtében a gazdaságirányítási rendszer nem pusztán politikai stabilitás felé orientált, hanem ez a működését elsődlegesen

szabályozó elem. A vezetés részéről tehát egy merev politikai stabilitás-igénnyel és egy fetiszizált stabilitás-felfogással állunk szemben.

A KG beavatkozási magatartását is a szélsőségek jellemzik. A gazdasági fordulatok előidézését illetően elmondható róla az is, hogy mindenre hajlandó, és az is, hogy semmire se hajlandó. Egyrészt, állandóan és mindenbe be akar avatkozni, mindent mobilnak és mobilizálhatónak tart (nincs számára lehetetlen: „a világ kiforgatható a sarkaiból”). Másrészt, állandóan tartózkodik a változástól; mindent stabilnak és stabilizálhatónak akar. A változásokhoz ambivalens módon viszonyul. Kezdetben valamint bizonyos tűréshatárig:

- minden olyan változtatás iránt fogékony, amely tőle indul ki,
- és minden olyan változtatást elutasít, amely tőle független – és megítélése szerint, valamilyen módon vele rivalizáló – személyek, csoportok, szervezetek műve vagy kísérlete.

A KG kríziskezelési szisztémáját alapvetően meghatározza a változások iránti ambivalens beállítottsága, valamint az a mentalitás, melyben hajlamos egyenlőségjelet tenni a rendszer stabilitása és a problémátlanság látszata közé. Amíg elkerülhető, nem vesz tudomást az ugyan létező, de érdekkörén kívül eső (vagy annak vélt) konfliktusokról. Az ilyen jellegű (tehát a vezetés részéről érdemben nem preferált értékeket veszélyeztető) konfliktusok kezelésével általában krízishelyzetig fajuló kiéleződésük után foglalkozik.

Konfliktuskezelése tehát utólagos, és még ez az utólagos beavatkozás is csak kényszerítő körülmények hatására következik be, akkor, amikor már a közvetett-kényszerhelyzeten túl, a közvetlen-kényszerhelyzet is fenyeget. (A közvetett-kényszerhelyzet tényleges léte nem von föltétlenül maga után kríziskezelést. Ellenben a közvetlen-kényszerhelyzet bekövetkezésének potenciális lehetősége is elegendő a krízis elviselésével szembeni központi tűréshatár eléréséhez.) Adott kríziskezelés napirendre tételében tehát a KG részéről meghatározó tényezőt jelent a közvetlen-kényszerhelyzettől való fenyegetettség-érzet.

Elmondható tehát, hogy a gazdasági kérdések kettős értelemben is politikai kérdésekként jelentkeznek. Egyrészt a gazdaság átpolitikáltsága miatt. Másrészt azért, mert az egyes gazdasági folyamatok iránti központi hiperérzékenység következtében kiéleződő és halmozódó konfliktusok olyan gazdasági válsághelyzetekhez vezetnek, amelyek már politikai horderejű és súlyú problémákat vetnek föl.

A KG nehézségeit nemcsak az jelenti, hogy már kiéleződött konfliktusokkal kell szembenéznie, hogy kevés ideje maradt a reagálásra, továbbá, hogy a konfliktusok halmozódása miatt még összetettebb és még bonyolultabb problémákat kell kezelnie, mint egyébként, hanem az is, hogy az általa igényelt és kialakított eszköztár és bürokratikus jellegű gépezet kevésnek és alkalmatlannak bizonyul erre a feladatra. A létrehozott hivatali gépezet ugyanis nehézkes, rugalmatlan, lassú – képtelen a gyors reagálásra. Továbbá a főhatóságok közötti változékony függőségi és erőviszonyok, valamint a nehezen áttekinthető hatalmi viszonyok miatt az apparátus is eleve ódzkodik a változásoktól és változtatásoktól, amit csak erősít az, hogy válsághelyzetben különösen nehéz és kockázatos – az egyébként is informális úton, látens módon, deviáns jelenségek kíséretében zajló – érdekegyeztető és érdekintegrációs feladat felvállalása. Ilyen időszakban még fokozottabb készletetése van a hagyományos és biztonságos megoldások alkalmazására.

Az apparátus tehetetlensége láttán, valamint az anarchizálódó helyzettel olykor visszaélő és fokozott önállósulási törekvésekkel hatalmi aspirációkkal föllépő egyes főhatóságokkal szemben a KG arra kényszerül, hogy megkerülje és a feladat megoldásából kihagyja saját apparátusát. És nemcsak az sarkallja erre, hogy hű maradjon általános beavatkozási elveihez, hanem az is, hogy mindenféleképpen kielégítse – válsághelyzetben fokozottabban jelentkező – központosítottági igényét és biztosítsa a folyamat kézben tarthatóságának és kontrolljának „lehetőségét”. Következésképpen növeli a tervezett kríziskezelés centralizáltságát, apró részproblémákat is magához szippant, egyre operatívabb kérdések intézésével is maga bíbelődik. Bizottságok útján

vagy puccszerű megoldással élve próbálja kikerülni a bürokratikus gépezet csapdáit. És annak ellenére, hogy ezek a kiskapus kiutak dezorganizálnak is és újabb ellentmondásokhoz, konfliktusokhoz vezetnek (és nemcsak a gazdasági gyakorlat és a gazdaságirányítás között, hanem a gazdaságirányításon belül is) mégis mindaddig él velük, ameddig komolyan gondolja a beavatkozást.

A közvetlen-kényszerhelyzet enyhülése vagy elmúlása, valamint az eltervezett változások, kilátásba helyezett intézkedések mélyrehatolása a KG részéről kiválthatja az adott krízisrendezés fontosságának csökkenését, ilyen irányú beavatkozási szándékának elkomolytalanodását.

Mіндеzen jelenségek és folyamatok eredményeként alakul ki, hogy a döntéshozatalban a valóságos, valamint a deklarált indokok és célok markánsan elkülönülnek egymástól. A KG valóságos célja a közvetlen-kényszerhelyzet feloldása. Tehát, a kríziskezelés már eleve a felszínre korlátozódik. A kríziskezelés elhatározásának már az első eredménye (a döntéshozatal) is csak a „nagy tűz eloltására” és nem a „tűzfészek” megszüntetésére irányul.

A hozott döntés további problémáját jelenti egyéb döntésekkel szembeni konzisztenciahiánya. Az összhangteremtés – részben kényszerből, részben szemléleti megfontolás miatt – komoly igényként föl sem merül a döntés-előkészítők és döntéshozók előtt.

Második fázis: kríziskezelés

A döntés-előkészítés folyamata során a KG tanúbizonytságot adott tehát arról, hogy ambivalensen viseltetik a fölmerülő változtatási szükséglet elismerése iránt. Egyszerre akarja is, meg nem is a változtatást. Akarja,

mert rákényszerül (azaz a közvetlen-kényszerhelyzet feloldása érdekében elfogadja a változtatást). És nem akarja, egyrészt, mert ragaszkodik a már meglévő struktúrákhoz és viszonyokhoz; másrészt, mert fél is az újítástól (mivel kiszámíthatatlan következményekkel járhat az, ha egy új intézkedés végigvonul a nagy „tehetetlenségi erővel” rendelkező hierarchián).

Mindebből következően a vezetés „mértéktartó újítást” akar. Tekintve, hogy a mindenkori „mérték” a pillanatnyi helyzet határozza meg, ez pedig változékony – a beavatkozásról határozó döntésnek és a döntés végrehajtásának is rendelkeznie kell az e fajta „rugalmasság” és „mértéktartás” kettős képességével. Ennek lehetőségét szolgálja az 1.) általános megfogalmazású döntés, 2.) a végrehajtás során alkalmazott jogi eszközrendszer és 3.) a végrehajtók mozgásszabadsága.

1.) A túl általános megfogalmazású döntések teret biztosítanak arra, hogy a pillanatnyi helyzettől függő értelmezési kérdéssé válhassanak.

2.) A jogi eszközrendszer igénybevételével utat lehet törni a preferált változtatási törekvések érvényesítésének és átmenetileg meg lehet teremteni a változás illúzióját; ugyanakkor ez a módszer nem túl veszélyes, tekintve, hogy kevésbé alkalmas gyökeres gazdasági-társadalmi változások közvetlen előmozdítására; viszont alkalmas az esetleg menet közben lódulni kívánó változtatás kordában tartására, mivel finom jogi disztinkciókkal sokminden korábban megelőlegezett vissza lehet vonni; jogi úton visszarendezhetőek a már „nem kívánt” változások, hiszen – vélekedik a KG – jogi úton döntöttek a folyamat elindításáról is. *A jogi eszközrendszer alkalmazásával a kríziskezelés igazgatási feladattá válik. Ezzel már többrétegű torzításon megy keresztül. Ugyanis egyszer már torzulást szenvedett akkor, amikor a gazdaság vezetői gazdasági kérdésekre politikai válaszokat adtak; holott ezek egymásnak nem megfelelői. Most pedig, másodszor is hasonló történik, amikor a politikai (töltetű) döntést jogi döntésre támaszkodva – és erre korlátozva – igyekeznek érvényesíteni; holott egy politikai döntésnek szintén nem megfelelője a jogi döntés. Arról nem is beszélve, hogy jogi szabályozással legfeljebb konkrét kérdéseket lehet befolyásolni. De általános kérdéseket, főleg komplex problémákat már*

nem lehet vele kezelni; holott esetünkben ilyen összetett, bonyolult, komplex problémákkal állunk szembe.

3.) A szubdelegáció lehetősége és kiszélesítésének jogi korlátlanúsága, a jogalkotó és jogalkalmazó egybeesése *(amely elvileg addig a szélsőségig is elmehet, hogy minden jogalkotó saját szabályán túlteheti magát: „az én szavam, én vonom vissza” alapján, ahogy Vas Zoltán fogalmaz)*, a szabályozás körébe vonható kérdések szabályozatlansága, valamint a végrehajtással szembeni általános számonkérési kritériumok hiánya, és a számonkérés általában vett nehézkessége (a felelősségi rendszer teljes tisztázatlansága) – nagy mozgásszabadságot biztosít a döntésvégrehajtók számára: olyannyira, hogy teret enged a szervezeti és egyéni hatalmi ambíciók, fantazmagóriák, improvizációk kiélésére, amelynek következményeként a jogszabályok kiszorítják a törvényeket, de átveszik a törvények szerepét. Az ezzel párhuzamosan zajló folyamat, a jogszabály-infláció következtében azonban ezek a jogszabályok instabilak, változékonyak és bizonytalanok. A szabályozók állandó változása ellenére is a hozott jogszabályok mindig csak a szabályozandó folyamatok felszínét érintik; vagyis a krízis megoldása szempontjából meglehetősen megbízhatatlanok. Ellenben kedveznek a főhatóságok önállósulási törekvéseinek, és az egyes apparátusok hatalmi ambícióinak, mivel teret biztosítanak a hatalmi versengéshez.

A döntési folyamat második stádiumát a döntésvégrehajtást erőteljesebb érdekmozgások kísérik. Egyrészt, mert ez többszereplős „játék” már, mint a döntés-előkészítés volt. Másrészt, akik kimaradtak a döntés-előkészítésből most próbálják behozni a lemaradásukat érdekeik érvényesítésében. Harmadrészt pedig, itt már „élesben megy a játék”; itt dől el a beavatkozás konkrét hogyanja, amelynek során arról határoznak, miként realizálódjon a meghozott döntés. Az eredeti döntés érvényesítésére vagy ennek akadályozására kölcsönösen rendelkezésre állnak az eszközök. A végrehajtók eltéríthetik vagy új irányba terelhetik a beavatkozást. A tét tehát nagy. Egyrészt a döntés valóráváltása forog kockán; s tekintve, hogy összetett problémákról van szó, senki számára nem közömbös, milyen válasz születik. Másrészt elválik, hogy sikerül-e érvényesíteni a saját szervezeti érdeket és képviselni a föl vállalt

különböző gazdasági-társadalmi csoportok érdekeit, valamint mennyire sikerül érvényre juttatni mindezt a szabályozásban. Ebből következően az érdekeltek körében nagy az aktivitás és kemény harc folyik.

Az erős, de látens érdektörekvések, hatalmi versengések miatt – az olykor még az egymással való kompromisszumkötésre is képtelen – főhatóságok, maguk idézik elő mozgásszabadságuk és autonómiájuk korlátozását: magatartásukkal egymás kiszolgáltatottaivá válnak, valamint eredménytelenségükkel a KG elégedetlenségét is kiválthatják.

A KG az apparátus túlkapásaival szemben, vagy elégtelennek ítélt döntésvégrehajtói tevékenysége esetén, vagy ilyen visszasságoktól tartva – a hozott döntés puccsszerű végrehajtását szorgalmazza; vagy ellenkezőleg, a kampány alkalmazásának az eszközéhez nyúl, esetleg egyéb informális csatornák működtetésével próbál kiutat keresni, gyakran káder-tisztítással, kádercserékkel igyekszik rendet teremteni, olykor pedig a főhatóságok körében szervezeti változtatásokhoz folyamodik. Ilyen reakciókkal a KG akkor él, ha valamilyen általános megfontolásból terhes számára apparátusainak versenye, vagy ha a tervezett konkrét beavatkozás központi irányíthatóságát látja veszélyeztetve azzal, hogy végrehajtó apparátusa fölötti kontrollja kezd kicsúszni a kezéből.

Az apparátus felelősségre vonása, elszámoltatása a döntés-végrehajtásért végső soron a KG stabilitásérzetétől, pillanatnyi helyzetértékelésétől függ. Ebből következően megtörténhet, hogy a végrehajtás mulasztásainak számonkérése helyett a KG korábbi elvárásaival szembenlévő elvárásokat fogalmaz meg a végrehajtás felé, vagyis fordít eredeti beavatkozási szándékán; és elmarasztalás helyett maga is korrekciót hajt végre. Menet közben többször is változtathat – még oda-vissza is – ezirányú kríziskezelési szándékán.

A KG részéről megfigyelhető e fajta mozgékonyág azonban rugalmasság helyett rugalmatlanságot takar, a meglévő alapvető struktúrák és viszonyok megőrzése fölötti örökösödést leplez. Lényeges

változtatásokba belekezdeni ugyan még hajlandó az irányítás; de ezeket soha nem viszi végig. A „messze vezető” változtatásokat hamarosan e változtatások gyökeres „átértelmezése”, majd „átütemezése” követi. A KG alapvető logikájához tartozik, hogy „kiskaput” (ún. „vészkijáratot”) hajlandó nyitni a rendszeren; de „kaput” nyitni rajta már nem.

Az apparátus részéről is változhat a döntés-végrehajtási szándék. Ennek alakulását leginkább három tényező befolyásolja:

- a döntés érvényre jutását mennyire veszi komolyan a KG, és ettől függően, milyen felelősségre vonást gyakorol a végrehajtók fölött,
- a döntésben foglalt feladat teljesítése hogyan érinti az adott apparátus szervezeti érdekeit és föl vállalt érdekképviselőit,
- mit diktál az erőviszonyok pillanatnyi állása.

Az apparátus döntésvégrehajtói magatartását befolyásoló tényezők is változékonyak; így az apparátus döntésvégrehajtás iránti „elkötelezettsége” is változhat és változik is menet közben.

Összegezve: a döntésvégrehajtás résztvevői legalább annyira alkalmazkodnak a létező döntési mechanizmushoz, mint magához a konkrét döntéshez. A szabályozók kidolgozása során megszületett és elfogadott jogszabályok deklarált célkitűzései többnyire eltérnek az eredeti döntés által deklarált célkitűzésektől; azonban ezek is az eredeti döntésre hivatkozva igyekeznek igazolni létjogosultságukat. A hozott jogszabályok valóságos és deklarált indokai és céljai is éppúgy eltérnek egymástól, mint a döntéshozatalé. A döntéshozatalnál a túl általános megfogalmazás, az elfogadott szabályozásnál a túlságosan is részletekbe hatoló, bonyolult és áttekinthetetlen konstrukció okoz problémát.

A szabályozók, belső és külső konzisztencia-hiányuk miatt hatásukban vagy kioltják egymást, vagy katalizátorává válnak súlyos gazdasági-társadalmi konfliktusoknak. Az összhangteremtést azonban a követett beavatkozási elvek, az alkalmazott eszközök és módszerek, valamint a hevesen zajló hatalmi harcok és látens érdekcsatározások is nehezítik.

Harmadik fázis: a kríziskezelés eredménye

A KG általános érvényű, alapvető és elsőrendű célja a szélesan értelmezett politikai stabilitás biztosítása, mégpedig a statusquo fenntartása mellett, az alapvető struktúrák és viszonyok lényeges változtatása nélkül. (Témánk szemszögéből, ha úgy tetszik, ez a KG „szubsztanciája”). A beavatkozás megvalósulása és a kríziskezelés eredménye levezethető a KG ezen alapállásából (is).

A kríziskezeléssel a KG konkrét, valóságos célja a közvetlen-kényszerhelyzet feloldása (azaz a politikai stabilitás veszélyeztetettségének megszüntetése, illetve saját stabilitásérzetének a visszaszerzése). A beavatkozással azonban e tényleges célkitűzés teljesítése csak látszatra, illetve rövid, átmeneti időre sikerül: Egyrészt, mert a beavatkozás közvetlenül egy „okozatra” (a közvetlen-kényszerhelyzetre) irányul, és erre is korlátozódik. A valóságos „ok” (a közvetett-kényszerhelyzet) fől számolására irányt sem vesz a kríziskezelés (a közvetett-kényszerhelyzet megszüntetése nem szerepel a valóságos célkitűzések között). Holott – az ok-okozati összefüggés alapján – a közvetlen-kényszerhelyzet jelenségeinek a befolyásolását és konfliktusainak kezelését a közvetett-kényszerhelyzet jelenségeinek a befolyásolásával és konfliktusainak a kezelésével együtt lehetséges megbízhatóan és tartósan megoldani. *Ugyanez a problematika másképp megfogalmazva: a KG úgy próbálja feloldani a közvetlen-kényszerhelyzetet, hogy figyelmen kívül hagyja a lényegét: azt, hogy a közvetlen-kényszerhelyzet bekövetkezése nem véletlen és hogy az adott helyzet mögött valójában gazdasági-társadalmi törvényszerűségek húzódnak meg. Vagyis kríziskezelésében pontosan azokat az (alapvető) tényezőket hagyja figyelmen kívül, amelyek éltetik a krízishelyzet konfliktusait.* Másrészt, mert a kríziskezelés során alkalmazott eszközöket és módszereket is a fenti beavatkozási irányhoz választja a KG. Harmadrészt, az eszközválasztást az általános beavatkozási elvek követése is determinálja. A beavatkozási elveket áthatja a rövidtávú szemléletmód és a kríziskezelésben a jelenre koncentráló pragmatizmus. A krízishelyzetben azonban többnyire olyan nagy horderejű kérdések

vetődnek föl, amelyekről stratégiai jellegű, hosszabb távra szóló döntést kellene hozni. Az ilyen típusú kihívásra azonban a KG – alapállásából következő általános beavatkozási elvei szerint (is) – képtelen vagy nem hajlandó választ adni.

A KG konkrét, valóságos céljának (a közvetlen-kényszerhelyzet feloldásának) a teljesülése tehát tiszavirág-életű. Ez egyben azt is jelenti, hogy voltaképpen nem orvosolta a krízist, nem oldotta meg a létező konfliktusokat. *Mitől is kezelődtek volna a krízis konfliktusai? A KG beavatkozási szándékát se a konfliktusok jelentkezése, hanem a kényszerhelyzet, a krízis föllépése váltotta ki. Valóságos beavatkozási célja se e konfliktusok (tényleges) megszüntetésére irányult. És kríziskezelési eszközei és módszerei megválasztásánál és alkalmazásánál is figyelmen kívül hagyta e kríziseket éltető, mozgató tényezőket és összefüggéseket.* És ez az, ami igazi veszélyt jelent a KG számára, mégpedig azért, mert a sikeres konfliktus- és kríziskezelés hiánya miatt általános érvényű, alapvető és elsőrendű célját (a politikai stabilitás biztosítását) sem tudja valójában elérni. Egy politikai rendszer tényleges stabilitásának szempontjából kulcskérdés, hogy a vezetés képes-e kezelni és megoldani a fölmerülő konfliktusokat és kríziseket. Stabilitását ássa alá, ha nem képes erre.

Paradox módon tehát, a rendszer féktelen és szélsőséges politikai stabilitásigénye vezet a rendszer instabilitásához; bizonyítva azt, hogy egy rendszernek nem a merevség, a változatlanóság fenntartása biztosít stabilitást, hanem a konfliktust és a krízist kezelő és megoldó készsége és képessége. Ez utóbbi az, ami rugalmasságot, változtatási hajlandóságot, adaptációs és innovációs készséget és képességet föltételez.

A rendszert azonban nemcsak elégtelen kríziskezelése instabilizálja, hanem a létező gazdaságirányítási rendszer működési módja is. A mesterséges és erőszakos korlátok miatt a reálfolyamatok automatizmusai csak több áttételen keresztül és nagyobb áldozatok árán segíthetnek a konfliktusok feloldásában. Mindebből következően, folyamatosan halmozódó konfliktusokkal és egyre éleződő

feszültségekkel kell szembenézni; amelyek az idő múlásával egyre sürgősebb megoldást követelnek. A növekvő horderejű problémák veszélyessége miatt a KG – egyre türelmetlenebbül – minél gyorsabb orvoslás után kapkod. A stratégia folyamatos és tartós fölládozása a taktikának azonban szintén „kényszerpályához” vezet: a taktikus rész megoldásokkal tovább halmozott és krízishelyzetig élezett konfliktusok rendszerint már csak nagy veszteségek árán, súlyos áldozatokat követelő, drasztikus beavatkozásokkal mérsékelhetők.

A gyökeres megoldásokat halogató, a drasztikus beavatkozás vállalásától ódzkodó és ennek határidejét állandóan kitoló magatartás és „időnyerésre játszó” politika túlterheli a rendszert. Továbbá a látszat fenntartása – hogy a KG ura a helyzetnek és képes a folyamatok központi irányítására, ezáltal a krízisek kezelésére is – túlerőlteti a rendszert. Bizonyos határon túl ez a látszat már erőszakos úton sem tartható fenn; és előáll az a helyzet, hogy a KG már önmagát sem tudja elkápráztatni azzal, hogy irányít. *És ezzel a reálszféra problémái ideológiai problémákkal és értékzavarokkal is tetéződnek; tekintve, hogy az irányítás a „tervszerűség és csakis a központ által biztosítható harmonikus fejlődés” ideáját hirdette és vallja.*

Az, hogy a KG kezéből – tagadhatatlanul – egyre jobban kezd kicsúszni minden, azt elősegíti létező gazdaságirányítási rendszere is, amelyet „célkitűző-apparátusok” hatalmi versengése tarkít, áttekinthetetlen és kusza hatalmi- és erőviszonyok uralnak, és nyílt érdekütközés nélküli, látens, de erőteljes érdekmozgások szőnek át; amelyben egy megszületett érdekintegráció, és az egyes hatalmi csoportok között kötött kompromisszumok időlegesek és ingatagok. *A megszületett kompromisszumok nem megegyezésem és ebből fakadó elfogadáson és tudomásulvételen nyugszanak, hanem a pillanatnyi patthelyzet kényszerén, és a pillanatnyi erőviszonyok kényszerű elviselésén. Ennek következtében a megállapodások megszeghetők, mihelyt elmúlik az adott helyzet parancsoló kényszere, illetve mihelyt megváltoznak az erőviszonyok.* Végeredményként a gazdaságirányítási rendszer működése (is) átláthatatlanná, bizonytalanná, labilissá válik.

Kérdés, hogy a KG és a főhatóságok hogyan szűrik le beavatkozásuk tapasztalatait, hogyan értékelik konfliktuskezelésük eredményeit, és mindezek milyen újabb reakciókat váltanak ki tőlük.

A döntési folyamat harmadik stádiumát is áthatják az érdekmozgások: Egyrészt, amit egyes főhatóságoknak nem sikerült érvényre juttatniuk az első két menetben, megpróbálják most, a harmadikban. A szabályozók hatáskörét működésük közben is befolyásolni lehet. A beavatkozás életbe léptetése után is van mód és lehetőség az át-, illetve visszarendezésre. A visszarendezés lehetséges például a végrehajtási utasítás segítségével. *A végrehajtási utasítás kulcsszerepet játszik a beavatkozás realizálásában. Önálló életet él: adott esetben függetlenedhet az eredeti szabályozástól, és konkrét tartalma nem következik az eredetileg elfogadott jogszabályokból, ugyanakkor nagyobb befolyásoló ereje van és lehet a gyakorlatban, mint magának a kiadott jogszabálynak.* A visszarendezés lehetséges továbbá belső irányelvek kiadásával, valamint a működési tapasztalatok szelektív értékelésével, amelyeket a rendszeres hivatalos jelentések és beszámolók útján továbbíthatnak a KG felé, illetve képviselhetnek kifelé. *Ily módon tehát még a kríziskezelés eredeti elképzeléseit tükröző döntés, és ennek érvényre jutását segítő elfogadott jogszabályok és bevezetett szabályozás sem jelent garanciát a koncepció érvényesülésére, a konstrukció gyakorlati megvalósulására.* Másrészt, a beavatkozás hiányosságainak, ellentmondásainak korai észlelése esetén is tartózkodnak a főhatóságok attól, hogy ezeket jelentsék, illetve, hogy az életbeléptetett szabályozás gyors korrekcióját sürgessék. Ennek okai:

1.) Az elkövetett hibák korai elismerésével saját szabályozóalkotói tevékenységükről állítanak ki rossz bizonyítványt. Ez az apparátus számára nyilvánvaló presztízs-vesztéssel járna; továbbá a társadalom tagjaiban „idejekorán” megrengetné a bizalmat a „kivezető intézkedés” iránt, *ami krízishelyzetben beláthatatlan következményekkel – még bizalomvesztéssel is – járhat, mivel a társadalom kiút-mutatást, a gazdasági problémák megoldását várja a vezetéstől.*

2.) Egyes főhatóságok részéről a korrekciók szükségességének az elismerését és szorgalmazását hátráltatja az is, hogy – ugyan a

kríziskezelés torz, de – saját érdektörekvéseik érvényre jutnak a szabályozásban.

3.) Egy a KG által kezdeményezett és általa bevezetett döntéssel nem ajánlott nyíltan és rögtön szembehelyezkedni; olyannyira nem, hogy még azok a főhatóságok sem próbálkoznak ezzel, akiknek egyébként valamilyen érdekeit közvetlenül sérti a beavatkozás (egyik-másik konkrét) módja vagy iránya.

Következésképpen, általános tendencia a kríziskezelés kezdeti pozitív hivatalos értékelése. Ebben az időszakban legfeljebb csak „átmenetinek” nyilvánított ellenmondások kerülnek szóba, és a merészen fölvetett „eseti” hiányosságok is a „konkrét végrehajtás technikai vagy szubjektív hibáiból eredő” problémaként kerülnek tálalásra. A megvalósult tüneti kríziskezelés rövid feszültség-csillapító hatásának elmúltával és a problémák továbbélésével azonban előbb vagy utóbb nyilvánvalóvá válik a beavatkozás sikertelensége.

A kríziskezelési kudarc nyílt vállalásának első lépését az jelenti, hogy a KG bünbaknak teszi saját végrehajtó apparátusát. A beavatkozás valamennyi fogyatékoságáért őt hibáztatja. Kádercserékkel, rendszabályokkal, személyi felelősségre vonásokkal, szervezeti átalakításokkal igyekezik megregulálni saját apparátusát.

A beavatkozás ellentmondásai azonban ezen intézkedés után is fennmaradnak és a kezelni kívánt konfliktusok is tovább élnek, sőt súlyosbodnak. Rövidesen újra közvetlen-kényszerhelyzetté érlelődnek a konfliktusok; és ismét „elkerülhetetlenné” válik egy kríziskezelő beavatkozás.

Tényszerűvé válik, hogy a megoldáshoz mind az előző kríziskezelés, mind annak korrekciója kevés, sőt elégtelen volt. Ezt az újabb válsághelyzetet lényegében az előző kríziskezelés során figyelmen kívül hagyott, vagy kellően figyelembe nem vett, objektív gazdasági-társadalmi törvényszerűségek visszahatásaként értelmezhetjük.

Az újabb beavatkozási kényszer következtében sorra kerülő újabb döntéshozatalra (illetve kríziskezelésre) ugyanabból az alapállásból

kiindulva, ugyanazokat a beavatkozási elveket követve, az ismert módszereket és eszközöket igényelve és alkalmazva, az ismert előző mechanizmus szerint kerül sor; a korábbi reflexek követésével, minden előző – hasonló szisztémájú és koncepciójú kríziskezelést követő – kudarc semmibe vételével.

Az újabb kríziskezelésben a főhatóságok és apparátusuk is – a gazdasági-társadalmi szükségszerűségek, törvényszerűségek, objektív összefüggések figyelembevétele helyett – szintén közvetlenül és elsősorban a hatalmi-, érdek- és erőviszonyok pillanatnyi alakulására figyelnek, és nem vesznek tudomást arról, hogy valójában a gazdasági-társadalmi törvényszerűségekből és szükségszerűségekből, valamint a létező gazdasági-társadalmi helyzetből adódó tennivalók döntenek el a konkrét hatalmi és érdekcsatározások végső kimenetelét is.

Következésképpen a leírt kríziskezelési folyamat kezdődik előlről; a körforgás folytatódik...

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

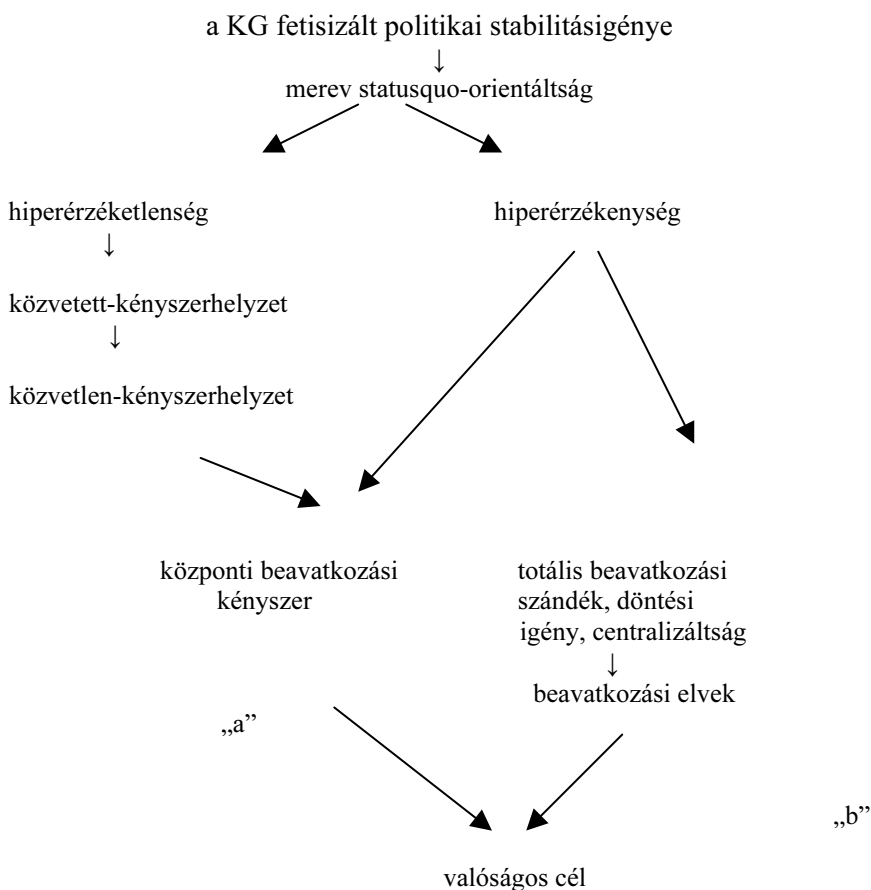
1.) Új fogalmak bevezetése, újszerű jelentéstartalmak felvetése:

- főhatóság
- legfelső szint: főhatóság I.
- középső szint: főhatóság II.
- alsó szint: főhatóság III.
- apparátus
- központi-gazdaságirányítás (KG)
- gazdaságirányítási rendszer
- döntési mechanizmus
- totális beavatkozási szándék
- közvetett-kényszerhelyzet
- közvetlen-kényszerhelyzet
- központi beavatkozási kényszer

- általános beavatkozási elvek
- puccsszerű eljárás
- a „valóságos” és a „deklarált” ambivalenciájának szembeállítására döntéshozatali és jogszabályhozatali indokok és célok vonatkozásában
- szabálybetartó apparátus
- célkitűző apparátus
- a puccsszerű eljárás és a kampány összevetése .

2.) A gazdaság kezelhetőségét boncolgatva újszerű a gazdaság és politika viszonyának megközelítése a különböző analóg párok felállításával, és az egyes párokon belül a „végső soron meghatározó” szerep keresésével. Az ebből levont végkövetkeztetés rendhagyó. Az analóg párok jól mutatják, hogy az igazi alapkérdés nem a gazdaság és a társadalom egymással szembeállítása, mert lényegében nem a gazdasági követelmények állnak szemben a társadalmi követelményekkel (és nem az az igazi alapkérdés, hogy kettejük közül melyik a meghatározó. Ez érdemben föl sem vethető, hiszen a gazdaság és társadalom lényegében egységes egészet alkot), hanem a gazdasági és társadalmi követelmények együtt állnak szemben a gazdaságirányítási rendszer és a politikai irányítás (összességében a politikai rendszer) által fölállított követelményekkel. Konkrét gazdasági törvényszerűségek szembesülnek a konkrét gazdaságpolitikával és szabályozással, valamint konkrét társadalmi törvényszerűségek, jelenségek és folyamatok szembesülnek konkrét politikai akciókkal és törekvésekkel. Ugyanakkor a gazdaságirányítási rendszer és a politikai irányítás nem függő változója a gazdaságnak és a társadalomnak. Esetükben olyan kétirányú kölcsönkapcsolatról van szó, amelyben a gazdaságirányítási rendszer és a politikai irányítás rendelkezik bizonyos önállósággal és önmozgással. A gazdaság és társadalom dominanciája „csak” hosszabb távon igazolódik.

3.) Az értekezés ok-okozati összefüggésekkel levezeti, hogy egy válsághelyzetben mi a KG alapvető motivációja és mi a valóságos célja.

A KG valóságos célját két összekapcsolódó tényező determinálta: a politikai stabilitásérzet visszaszerzése úgy, hogy a statusquo is megmaradjon. A KG valóságos célját meghatározó fő tényező (az „a” irányú célkijelölés) a politikai stabilitás terén jelentkező saját veszélyérzetének csökkentése, saját stabilitásérzetének visszaszerzése volt. Ezzel a célkijelöléssel a KG a krízishelyzet okozatára fókuszált. A

krízishelyzetet kiváltó okok megszüntetésére irányt sem vett. A krízishelyzetet gerjesztő tényezők fölszámolása még a deklarált tipikus célkitűzések között sem szerepelt. A politikai vezetés központi kríziskezelése tehát eleve nem a válságot kiváltó tényleges problémák gyökeres megoldására irányult. Elsődlegesen nem a gazdasági válságból keresett kivezetést, hanem saját veszélyeztetett helyzetéből olyan kiutat, amely mellett „minden más maradhat a régi.” Válsághelyzetben a KG „felvilágosodása” odáig jutott, hogy: „valaminek változnia kell ahhoz, hogy semmi se változzon.” Ez a statusquo-orientáltság a másik meghatározó tényező (a „b” irányú célkijelölés), amely a KG valóságos célját determinálta. Ennek a következménye volt a „mértéktartó változtatások” szem előtt tartása, a „kis lépések taktikája”, az elodázó, „időnyerésre játszó” politika, a KG beavatkozási szándékának lanyhulása az általa „túl nagy horderejűnek” ítélt változtatások esetében. Egy elkezdett változtatás menet közbeni visszarendezését már az is erősítette, ha átmenetileg oldódott a válságszituáció, mérséklődött a politikai vezetés fenyegetettség-érzete. A korábbi szóhasználat tehát nem volt véletlen: a KG valóban csak a stabilitás *érzetére* koncentrált és nem a (valóságos stabilitást eredményező) probléma rendezésére. Paradox módon tehát a rendszer féktelen és szélsőséges politikai stabilitásigénye vezetett a rendszer instabilitásához.

4.) A döntési folyamat hullámváltozásai és a krízishelyzet alakulása között szoros korreláció figyelhető meg. A kutatás eredménye szerint a kríziskezelés ingadozásait, kilengéseit a pillanatnyi válságszituációk pillanatnyi értékelése határozta meg. A mozgások szélsőséges amplitúdóit az egyes krízisek okozta megrázkódtatás és a KG türeli küszöbe szerint rángatták ide vagy oda. Ez a folyamatos idomulás a változó helyzethez nem jelentette a gazdasági környezethez történő rugalmas alkalmazkodást. Az ingadozás mögött a KG „húzd meg – ereszd meg” taktikája állt: a válság keltette kényszerű változások és a meglévő hatalmi statusquo megvédését szolgáló intézkedések közötti cikázás. Ez a mozgékony nem volt más, mint a kényszerű változtatás utáni ismétlődő és következetes visszatérés a változatlanhoz. Ez a mobilitás valójában olyan merevséget takart, amely elutasította a

gazdasági környezethez és társadalmi szükségletekhez igazodó, stratégiai jellegű válaszadást igénylő tényleges alkalmazkodást. A KG alapvető logikájához tartozott, hogy „kiskaput” (ún. „vészkijáratot”) hajlandó volt nyitni a rendszeren, de „kaput” nyitni rajta már nem.

5.) A KG „mértéktartó újítást” akart, ahol a mindenkori „mértéket” a pillanatnyi helyzet határozta meg, ez pedig változékony volt. Ezért a kríziskezelésnek is rendelkeznie kellett a „rugalmas rugalmatlanság” kettős képességével. A döntési mechanizmust ezzel a képességgel ruházta föl egyrészt, az általános megfogalmazású döntés (amely ezáltal teret engedett annak, hogy a pillanatnyi helyzettől függő értelmezési kérdéssé válhasson). Másrészt, a végrehajtásban alkalmazott jogi eszközrendszer (amely igénybevitelével átmenetileg meg lehetett teremteni a változás illúzióját; ugyanakkor ez a módszer nem túl veszélyes, tekintve, hogy kevésbé alkalmas gyökeres gazdasági-társadalmi változások közvetlen előmozdítására). Harmadrészt, a végrehajtók mozgásszabadsága (amely a szubdelegáció, a jogalkotó és jogalkalmazó egybeesése, a számonkérési kritériumok és a felelősségi rendszer tisztátlansága révén teret engedett az improvizációknak, hatalmi ambícióknak és fantazmáknak).

6.) Az elemzett kríziskezelési folyamat körforgást végez.

7.) A KG rákényszerült arra, hogy eltűrje egyes főhatóságok önállósulási törekvéseit, kárpótlásul megkapva azok érdekebecsatornázási szolgáltatásait.

8.) A vizsgált időszakban a KG centralizálási törekvései mellett a gyakorlati életben akaratlanul zajlott a központ decentralizálódásának a folyamata is. A KG nem tudta kiiktatni az apparátus önállósulási törekvéseit.

9.) Az empirikus és az általános rész is életközeli, „munka közben” mutatja be a bürokráciát, így építi föl jellemrajzát. Szinte letapogetja a főhatósági apparátus géntérképét azzal, hogy

folyamatkövetően vizsgálja a viselkedését és az eközben kibontakozó tulajdonságait írja le, és keresi a megfigyelt magatartások hátterét, indítékát, indokát, a lehetséges mozgatórugókat is.

10.) Az erőviszonyok instabilitása rányomta bélyegét a szereplők magatartására és viselkedésére. Az alábbi következményekkel járt:

- a túlélésért túlbiztosításra orientált
- nagyfokú konformitást követelt, laza gátlástalanságot, magas stressztűrő-képességet
- a valódi érdekek álcázására készített, érdekrejtegetésre kényszerített
- az informális utak felé terelt, az „uram-bátyám” kapcsolatokat preferálta.

11.) Az adott hatalmi viszonyok nagyfokú alkalmazkodóképességet és konformitást követeltek a résztvevőktől. Az egyén számára a hatalmi környezethez való konformitás ígért karriert a hivatalban. Megfelelő képességekkel kellett ehhez rendelkezniük a szereplőknek. Azoknak voltak jobb esélyeik, akik fel voltak vértézve az ehhez szükséges bizonyos típusú, preferált személyiségjegyekkel. Ezek között a tulajdonságok között előtérbe került a jó megfigyelőképesség, a találékonyság, a tényleges és látszatalkalmazkodás képessége, a cselekvés imitálásának a képessége, a látszat fenntartásának a képessége, a saját érdek álcázásának a képessége, a befolyásolás és megnyerés képessége, az óvatos és taktikus magatartás, a jó diplomáciai érzék, a «kijárás» bonyolult és kifinomult «etikettjének» elsajátítási képessége, a jó általános tűrőképesség, bizonyos fokú laza «gátlástalanság», magas stressztűrő képesség stb. Az ilyen képességekkel rendelkezőket részben vonzotta, részben pedig kitermelte a hivatal azzal, hogy előttük nyitotta meg az érvényesülés, az egyéni karrier útját.

12.) A KG logikája szerint legkézenfekvőbbben a jog segítségével lehetett utat törni az általa preferált változtatási törekvések érvényesítésének. Ugyanakkor a túllendülő változások kordában tartására is leginkább a jog tűnt alkalmas segédeszköznek számára. (Holott evidens, hogy gazdasági problémákat pusztán jogi,

adminisztratív eszközökkel megoldani nem lehet.) Ezáltal a KG a kríziskezelést igazgatási feladattá tette, amelyet a főhatósági apparátusnak jogi eszközrendszer alkalmazásával kellett végrehajtania. Ezzel a beavatkozás többelegű torzításon ment keresztül. Torzulást szenvedett akkor, amikor a KG gazdasági kérdésekre politikai válaszokat adott – holott ezek egymásnak nem megfelelői. Torzítás történt akkor is, amikor a politikai (töltetű) döntést jogi döntésre támaszkodva és erre korlátozva igyekezett érvényesíteni – holott egy politikai döntésnek szintén nem megfelelője egy jogi döntés. És torzítás történt azzal is, hogy komplex problémákat akart jogi szabályozással kezelni – holott a jog optimális esetben is csak egzak, konkrét kérdések megválaszolására képes.

13.) Arra a kérdésre, hogy: „Ha annyira rosszul kezelte a KG a kríziseket, amennyire a leírt tapasztalatok mutatják, akkor hogyan élhette ezt túl mégis időről-időre a gazdaság és a társadalom?” – az értekezés rendhagyó választ ad.

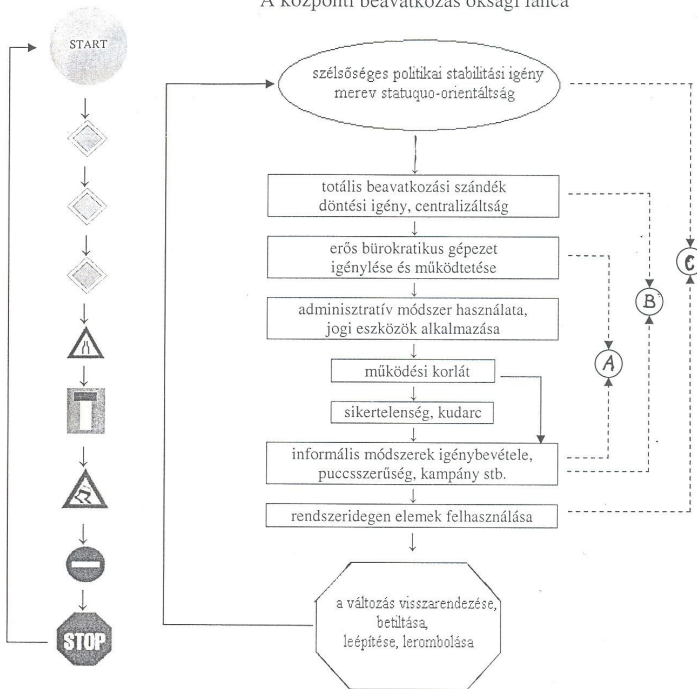
Az összetett okok jelzése mellett egy olyan okot emel ki, amelyet nem szoktak eddig hangsúlyozni. Figyelembe veszi, hogy a gazdasági gyakorlatban nem minden úgy zajlott, ahogy azt a központ diktálta, vagy ahogy arról a papírra írt jelentések szóltak. Azt állítja, hogy a gazdasági reálfolyamatok szereplői – többek között éppen azzal biztosították a gazdaság működését, éppen azzal tartották fenn a gazdaság működőképességét és érték el a túlélést, hogy – nem, vagy csak formálisan tették azt, amit a központ diktált; és tették azt, amit – a gyakorlatban benne élve és élethű tapasztalataikra hagyatkozva – a gyakorlati működés objektív szükségletei igényeltek és diktáltak számukra. Felfelé, kifelé azonban azt deklarálták, az mutatták, azt mondták, mintha azt tennék, amit fölülről központilag elvártak tőlük, azért, hogy „békén hagyják őket”. Ez a jelenségrendszer nemcsak a második gazdaság, árnyékgazdaság, feketegazdaság révén nyilvánult meg, hanem áthatotta, sajátja volt az első gazdaságnak is a vállalati és szövetkezeti szféra működésének. Az informális, az előírt játékszabályok megsértése és az elvárt magatartásszabályok megszegése

nemcsak a KG-nak volt a sajátja (pl. a „puccsszerűség alkalmazása révén); és nemcsak a főhatóságoknak volt a sajátja (a kifinomult informális technikák alkalmazása, az egyes társadalmi csoportok „kvázi-renprezentációját” jelentő érdekebecsatornázási „szolgáltatások” nyújtása; az „uram-bátyám” bizottsági kapcsolatok, a „bojkottálás”, a „lázás ügybuzgalom” rendszere, a célkitűző apparátusok” ténykedése stb. révén). És ezek alkalmazása nem csak őket tette olykor működőképesebbé, alkalmazkodóképesebbé, életképesebbé. A reálgazdaság szereplői és a társadalom tagjai is rákényszerültek erre a túlélésért, nekik is sajátjukká vált a működőképeség fenntartásáért. Nem szabad lebecsülni azokat a mélyen gyökerező gazdasági, társadalmi erőket, amelyek megmutatkoznak és – szinte „tehetetlenségi nyomatékként” vagy a gazdaság „emlékezeteként”, vagy a történelem kontinuitásaként hatva, bizonyos szocializációs hagyományként és „genetikai” örökségként – hordozzák és továbbviszik a gazdasági és társadalmi folytonosságot, működőképeséget és túlélést.

14.) Mint ahogy az érdek objektivitását nem vonja kétségbe az a tény, hogy az érdek a szubjektumon keresztül hat és fogalmazódik meg, éppúgy a konfliktus és krízis eredményes kezelésének a gazdasági-társadalmi törvényszerűségek általi végső meghatározottságát sem vonja kétségbe az a tény, hogy a konfliktuskezelés hatalmi érdek- és szervezeti viszonyokba ágyazott tevékenység... Adott gazdaságirányítási rendszer tartós működése (hosszútávú stabilitása) továbbá az adott politikai rendszer tartós fennmaradása (hosszú távra szóló stabilitása) végső soron attól függ, hogy a gazdasági-társadalmi életbe való beavatkozása során mennyire veszi figyelembe a gazdaság és társadalom öntörvényeit és összefüggéseit, ezek alapján milyen stratégiát állít föl a környezethez való hatékony alkalmazkodásra, és ezek eredőjeként milyen adaptációs és innovációs készségekre és képességekre tesz szert. Tekintve, hogy a gazdaság és társadalom számára a működőképeség stabilitását hosszú távon nem a (vegetáló) túlélés, hanem a (megújuló) életképeség adja.

15.) Az értekezés leírja a központi beavatkozat oksági láncolatát.

A központi beavatkozás oksági lánc

Ütközési pontok: A,B,C,

- A: az informális módszerek igénybevételével a politikai vezetés kiiktatja az eredendően ön maga által igényelt és működtetett hivatali gépezetet, megszegi az ön maga által fölállított normákat és játékszabályokat, ezzel dezorganizálja saját intézményrendszerét és hatalmi struktúráját.
- B: a puccszerűséggel és a kampánnyal olyan folyamatokat indíthat el a KG, amelyek kiszámíthatatlanok, kontrollálhatatlanok, könnyen kicsúszhatnak a centralizált központi irányítás fennhatósága alól.
- C: a politikai vezetés számára minden veszélyes, ami nem közbentartható, ami függetlenedhet a központi hierarchiától, ami új, az neki idegen, nem fogadja be a másságot, semmit sem tűr, ami fenyegetheti politikai stabilitását, meglévő statusquoját, kizárólagos hatalmi pozícióját.

16.) A kisvállalkozás bevezetésének indokait a disszertáció az alábbiakban jelöli meg: A kialakult krízishelyzet közepette a politikai vezetés elsősorban azokra a kérdésekre koncentrált, amelyek megválaszolásával leginkább csökkenthette politikai stabilitásvesztését (illetve ennek lehetőségét). A társadalmi elégedettség befolyásolása az életszínvonal az áruellátás területén a legkézenfekvőbb. Így ezekre próbált valamilyen perspektívát kínálni. Azonban a politikai vezetés ambivalens volt a változtatások iránt. Egyrészt – a stabilitás biztosítása, a kényszerhelyzet feloldása érdekében – akarta a változást, pontosabban: rákényszerült a változtatás szükségességének az elfogadására. Másrészt, nem akart változást, illetve a meglévő gazdaságirányítási és politikai rendszer statusquojának megőrzése melletti változtatásokat kívánt bevezetni.

A kisvállalkozások bevezetése merész és progresszívnek ígérkező döntés volt, ugyanakkor szükség szülte pragmatikus kényszerlépés is. És túlzó az az állítás, amely ezt céltudatos, kimunkált, hosszú távú koncepció szerinti gazdaságpolitikai irányváltásnak tünteti fel. A politikai vezetés a létező gazdasági, politikai mechanizmus lényeges változtatása nélkül igyekezett kivezető intézkedéseket találni a nehéz helyzetben. Ezen próbálkozások egyik «gyöngyszeme» volt a kisvállalkozás.

17.) A vállalkozók motívumai vonatkozásában – szemben a közhiedelemmel – az értekezés azt hangsúlyozza, hogy nem volt egyeduralkodó az anyagi megfontolás [motívuma]. Meglehetősen általános volt a főmunkahellyel való elégedetlenség, a merev szervezeti függőségtől, a hierarchizált viszonyokból a kiszabadulás, a munkától való elidegenedés előli menekülés, a ki nem élt szakmai ambíciók realizálása, az alkotóvágy kieléje is. A kisszervezetekben számos helyen belső autonómia és demokratizmus uralkodott.

18.) A megfigyelt időszakra a kisvállalkozás idegen test volt és az is maradt mind a hivatalos gazdasági struktúra, mind a politikai berendezkedés számára. A vállalkozások működésükkel olyan példát mutattak, amellyel – akaratlanul is – kompromittálták az első gazdaságot.

19.) Az empirikus tapasztalatok tanúbizonyságát adták, hogy a klasszikus szocialista rendszer meghatározó vonásai rajta voltak a reformszocializmuson is. Mintegy alátámasztva azt az állítást, hogy a korszak reformjai csak felszíniek, csak részintézkedések voltak, amelyek nem érintették az alapvető struktúrákat és hatalmi viszonyokat.

20.) Igazolódtek a disszertáció induló hipotézisei:

- a válságszituációban tanúsított konkrét irányítási magatartás rendszerhű
- a konkrét kríziskezelés gyakorlata túlmutat önmagán: magáról a politikai rendszerről, annak működési logikájáról és mechanizmusáról árulkodik
- a hatalmi viszonyok tényleges vizsgálata a tanúsított viselkedések, magatartások folyamatos megfigyelésével és elemzésével valóságghűen elvégezhető
- a kisvállalkozás esete betölti a stratégiai információhordozó szerepét
- konkrét empirikus tapasztalatokra támaszkodva is lehet relevanciával rendelkező elméleti rendszert építeni; a konkrét esetből számos olyan alapvezető következtetés származott, amelyet általánosan, átfogóan, az egész rendszerre vonatkozóan idővel meghatározott és klasszikus elméleti formába öntött a közgazdaságtudomány.

21.) Helyesnek bizonyult az alkalmazott kutatási módszer és eszköztár. És megalapozottnak a kutatás szemlélete és megközelítési módja.

Publikációs jegyzék

Könyv, monográfia

1. Politika – kríziskezelés – vállalkozás. A központi gazdaságirányítás válságkezelői magatartása (1978-1987). ISBN 963 9406 53 8, Kairosz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 1-283 o.

Könyvrészlet

2. Válságkezelő eljárások. Puccsszerű döntési mechanizmus a gazdaságirányításban. In: Törésvonalak és értékválasztások. Politikatudományi vizsgálatok a mai Magyarországról. (Szerk.: Balogh István) ISBN 963 8300 16 7 Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1994.m 373-389 o.

Önálló kiadványok

3. Alapszemlélet a jövőhöz. In: Műhelytanulmányok Magyarország környezeti jövőképeiről. (Szerk.: Bulla Miklós – Tamás Pál) az Országos Környezetvédelmi Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete sorozata. ISBN 963 204 865 2, 2002. 7-33. o.

4. The Coup-like Method of Management. Working Papers of Political Science, No. 19. ISBN 963 9098 73 6. Istitute for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1998. pp. 1-24.

5. A puccsszerű irányítási módszer. Egy válságkezelő koordinációs eljárás leírása. Politikatudományi Műhelytanulmányok sorozat 14. sz. ISBN 963 9098 69 8. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1998. 1-22. o.

Cikkek

6. Társadalmi hatékonyság. Társadalomkutatás 3-4. sz. Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Folyóirata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. Megjelenés alatt.

7. Kríziskezelés a központi gazdaságirányítás és a főhatóságok részéről. Társadalomkutatás 1-2. sz. Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Folyóirata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 31-55. o.

8. A puccsszerű irányítási módszer. Társadalomkutatás 3-4. sz. a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Folyóirata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998. 199-217. o.

9. „Coup” As a Method of Management. Crisis Management Methods in Hungary in the Eighties. Acta Oeconomica, Vol. 42. No. 1-2. 1990. pp. 55-72.

10. A „puccs” mint irányítási módszer. Közgazdasági Szemle XXXVII. évfolyam, 5. sz. 1990. május, 559-572. o.

11. Szakszervezet alulnézetben. Jelző, 3. sz. 1989. 54-60. o.
12. Vezetők a kisvállalkozásról Szakszervezeti Szemle 11. sz. 1985.

Publicisztika

13. Bankvezetők – közelről. Magyar Hírlap, 1998. március 19. 1-3. o.

Tanulmányok – Working paperek

14. Az átalakuló magyar bankrendszer. Az ugyanezen című kutatóprogramban született tanulmányok eredményeinek összefoglalása. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete – Magyar Bankszövetség, Budapest, 1995. 1-107. o.
15. Az átalakuló magyar bankrendszer című kutatási program beszámolója. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1995. 1-18. o.
16. Ismertető „Az átalakuló magyar bankrendszer” című kutatási program eddig elért eredményeiről. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1995. 1-25. o.
17. Főhatósági magatartás és kisvállalkozás. Tanulmány, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi Tanszék, Budapest, 1994. 1-94. o.
18. Bankrendszer és környezet. Kutatásindító tanulmányvázlat „Az átalakuló magyar bankrendszer” című saját kutatási programhoz. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1994. 1-73. o.
19. Bankárok, bankvezetők. Kutatásindító tanulmányvázlat „Az átalakuló magyar bankrendszer” című saját kutatási programhoz. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1994. 1-43. o.
20. Az új Munka Törvénykönyv előkészítésének folyamata az üzemi tanács létrehozására való tekintettel. OTKA-kutatás tanulmánya. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet, Budapest, 1992. 1-30. o.
21. Az üzemi tanácsok előtörténete. OTKA-kutatás tanulmánya. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet, Budapest, 1992. 1-94. o.
22. A vállalati tanács létrehozásának háttere. Intézeti tanulmány, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet, Budapest, 1991. 1-37. o.
23. Visszajelzések a vállalati tanács és a helyi szakszervezetek működéséről. (Interjú és kérdőíves tapasztalatok értékelése.) Esettanulmány, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet, Budapest, 1991. 1-13. o.
24. Tények – kérdések – problémafölvetések két vállalati privatizáció kapcsán. Az ÉTOSZ megbízására írt kutatási összefoglaló. Budapest, 1991. 1-48. o.
25. A bérreform. OTKA-kutatás zárótanulmánya. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézet, Budapest, 1990. 1-158. o.
26. A bejelentett, de be nem vezetett bérreform. Kézirat, Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézet, Budapest, 1990. 1-16. o.

27. A szakszervezetek szerepe és funkciója a politikai rendszerben. Tanulmány „Az érdekképviseleti rendszer” című kutatási program keretében. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológia Csoport, Budapest, 1989. 1-58. o.
28. Gazdaságirányítási magatartás és kisvállalkozás. Kétéves Soros-Ösztöndíj kutatási zárótanulmánya. Magyar Tudományos Akadémia – Soros Alapítvány, Budapest, 1989. 1-85. o.
29. A vállalati gazdasági munkaközösségek megítélése a vállalati szakszervezeti vezetők részéről. Kézirat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológia Csoport, Budapest, 1988. 1-16. o.
30. A vállalati szakszervezeti vezetők kiválasztódása, szervezeti identitása, összetétele. Kézirat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológia Csoport, Budapest, 1988. 1-10. o.
31. A szakszervezetek vállalati szerepe az átszervezés előtt, az átszervezés során és az új vállalati irányítási formák keretei között. Tanulmány, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológia Csoport, Budapest, 1988. 1-67. o.
32. A szakszervezeti törvényelőkészítés folyamata. Kézirat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Politológia Csoport, Budapest 1988. 1-10. o.
33. A puccsszerű döntéshozatal és jogszabályozás. Kézirat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Politológia Csoport, Budapest, 1988. 1-36.o.
34. Hatékonyság, adaptáció, innováció és a belső munkaerőpiac. (Társszerző: Lukács János.) „A gazdasági szervezetek hatékony működését, adaptációs képességét meghatározó környezeti feltételek” című OTKA-kutatás zárótanulmánya. Sokszorosítva, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1988. 1-125. o.
35. Kríziskezelésünk krízise. A Társadalomtudományi Intézet „Kiemelt Társadalomtudományi Kutatások” programja keretében végzett, többéves önálló kutatás zárótanulmánya. Sokszorosítva, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1988. 1-450. o.
36. Vállalati belső érdekegyeztetési alkuk és mechanizmusok. Tanulmány, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1988. 1-103. o.
37. A szakszervezetek helye a politikai rendszerben. Tanulmány, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológia Csoport, Budapest, 1987. 1-35. o.
38. A vállalati alkalmazkodás. (Társszerző: Lukács János.) „A gazdasági szervezetek hatékony működését, adaptációs képességét meghatározó környezeti feltételek” című OTKA-kutatás keretében írt tanulmány. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1987. 1-84. o.
39. A kríziskezelés krízise. Tanulmány, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1987. 1-430 o.
40. A szakszervezetek és a VGM. Kézirat, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1986. 1-22. o.

41. A központi gazdaságirányítás konfliktuskezelési képességéről és döntési mechanizmusáról. Tanulmány, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1986. 1-90. o.
42. A kisvállalkozás hivatalosan napirenden lévő vitás, problémás kérdéseinek időbeli alakulása 1982-1986. Tanulmány, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Economix, Budapest, 1986. 1-71. o.
43. A központi gazdaságirányítás és az érdekegyeztetési, érdekképviseleti rendszer. Konfliktus-észlelési és kezelési mechanizmusok. Tanulmány, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1986. 1-60. o.
44. A '80-as évek magyar kisvállalkozója. Az Economix megbízásából végzett empirikus kutatás összegző tanulmány. (Mélyinterjúk N=97, kérdőívek N=508.) Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Economix, Budapest, 1986. 1-30. o.
45. A szakszervezet szerepe az új vállalati irányítási formák keretei között. Kézirat, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1985. 1-40 o.
46. Vgm-ek az új vállalati irányítási formák keretei között. 4 esettanulmány és 64 mélyinterjú alapján készült kutatási összefoglaló. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1985. 1-54 o.
47. Adalékok a kisvállalkozás jelenségrendszeréhez. A Társadalomtudományi Intézet megbízásából a „Kiemelt Társadalomtudományi Kutatási Program” keretében végzett hároméves önálló empirikus kutatás zárótanulmánya. Sokszorosítva, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1984. 1-350. o.
48. Munkahelyi vezetők a kisvállalkozásról. Empirikus tapasztalatok összegzése. Sokszorosítva, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1984. 1-27 o.
49. Nagyvállalat kis VGM. (Társszerző: Grósz Péter.) A vállalati gazdasági vezetők körében 1982. december és 1983. május között felvett saját kérdőíves vizsgálat eredményeinek értékelése (N=378). Sokszorosítva, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1984. 1-30 o.
50. Kisvállalkozók önmagukról. Esettanulmány. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1984. 1-26 o.
51. Vállalkozók a kisvállalkozásról. A vállalkozók körében 1982. december – 1983. május között felvett saját kérdőíves vizsgálat eredményeinek összegzése (N=508). Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1984. 1-29 o.
52. A kisvállalkozásról. A közvélemény körében 1983. májusban készült kérdőíves vizsgálat eredményeinek értékelése (N=1785). Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1983.
53. Hipotézisek nélkül. Gazdasági, politikai vezetők a kisvállalkozásról. Egyéves empirikus vizsgálat eredményeinek értékelése, összegzése. Időszak: 1983. március – 1984. március. N=527. Tanulmány. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1983. 1-84. o.
54. Társadalompolitikai célok – gazdaságpolitikai irányelvek – a gazdaság szabályozási eszközrendszere – és a közvetlen érdekkonfliktus közötti ellentmondások a gyakorlatban a bér és keresetszabályozási rendszer kritikája kapcsán. Kézirat, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1982. 1-9. o.

55. Rövid visszatekintés a Közgazdasági Szemle 1972-82 közötti, a bér-és keresetszabályozás „szakállas” és aktuális problémáiról szóló vitacikkeire. Kézirat, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest, 1982. 1-14. o.
56. Vállalati szabályozás és érdekeltségi rendszer. Egyéves vállalati átvilágítás utáni zárótanulmány. ORION, Budapest, 1981. 1-36. o.

Kutatási koncepciók

57. Kormányzati hatalom – bankrendszer – társadalmi-gazdasági környezet. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002. 1-6. o.
58. Az életminőség humánökológiai megközelítése a településfejlesztésben. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2001. 1-8. o.
59. Kiemelkedő vállalkozók, vezető üzletemberek. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1999. 1-14. o.
60. Középosztálybeliek a házasság, a család és az ifjúság aktuális problémáiról. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1999. 1-15. o.
61. Bankvezetők a '90-es években (Empirikus tapasztalatok a pénzügyi elitről.) Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1998. 1-8. o.
62. Független polgármesterek a közigazgatásban. Okok és következmények. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1998. 1-12. o.
63. Napjaink történelme. Válságkezelés a politikában és az államigazgatásban. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1998. 1-14. o.
64. A magyar központi gazdaságirányítás kríziskezelése a '80-as években. Adalékok a '80-as évek politika- és politikai gazdaságtörténetéhez. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1998. 1-7. o.
65. Alkalmazott kutatás a „Korszerű magyar bankrendszer”-hez. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1995. 1-8. o.
66. A korszerű magyar bankrendszer. Budapest, 1995. 1-6. o.
67. Az átalakuló magyar bankrendszer. Kutatási koncepció és program. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1994. 1-14. o.
68. Privatizáció és érdekegyeztetési mechanizmus. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1993. 1-17. o.
69. Gazdasági válság – gazdaságirányítás – vállalkozás Magyarországon a '90-es évek elején. Kutatási koncepció. Budapest, 1991. 1-11. o.

